

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.28>

СУБ'ЄКТИ ПРАВА НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ В УКРАЇНІ, ЧЕХІЇ ТА ПОЛЬЩІ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

Куньовський О.В.,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права

Державного податкового університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5750-7545>,

e-mail: kuniovskiyalex89@gmail.com

Куньовський О.В. Суб'єкти права на конституційну скаргу в Україні, Чехії та Польщі: компаративний аналіз

У статті здійснено порівняльно-правове дослідження законодавства і практики його застосування щодо суб'єктів права на конституційну скаргу в Україні, Чехії та Польщі. Автор досліджує положення Конституцій вказаних країн, спеціальних законів, якими регулюється право суб'єктів на конституційну скаргу, а також практику судів конституційної юрисдикції у кожній із зазначених країн.

У дослідженні висвітлено не лише чіткий перелік, а й сутність суб'єктів права на конституційну скаргу в Україні, Чехії та Польщі через призму судової практики. Досліджено особливості фізичних осіб, юридичних осіб, зокрема юридичних осіб публічного права і держави, а також органів місцевого самоврядування як суб'єктів права на конституційну скаргу. Значна роль приділяється юридичним особам і органам місцевого самоврядування, адже саме щодо цих категорій суб'єктів права на конституційну скаргу найбільше різниться і законодавство, і судова практика у досліджуваних державах. Також досліджується право громадських об'єднань та фізичних осіб на подання конституційної скарги в інтересах інших (третіх) осіб. Розкрито питання участі адвокатів в Україні, Польщі та Чехії як на етапі підготовки конституційних скарг, так і під час судового розгляду у кожній з цих країн. У результаті зроблено відповідні пропозиції щодо покращення вітчизняного законодавства у цьому питанні.

Дослідивши чеський і польський підходи до сутнісного визначення переліку суб'єктів права на конституційну скаргу, автор виділив проблеми та пропозиції щодо покращення відповідного правового регулювання в Україні. Зокрема, запропоновано зміни до статті 56 Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо визначення більш чіткого переліку суб'єктів права на конституційну скаргу. Здійснивши порівняльно-правовий аналіз, автор запропонував випадки, коли доцільно надати юридичним особам публічного права та органам місцевого самоврядування право на подання конституційної скарги в Україні. Також наведено обґрунтування недоцільності надання такого права державним органам в Україні з огляду на особливості державного управління.

Ключові слова: конституційна скарга, зарубіжний досвід конституційного судочинства, муніципальна конституційна скарга, конституційна скарга юридичних осіб, конституційна скарга громадських організацій, адвокатура в конституційному судочинстві.

Kunovsky O.V. Subjects of the right to a constitutional complaint in Ukraine, Czech Republic and Poland: comparative analysis.

The article is devoted to a comparative legal study of the legislation and the practice of its application in relation to the subjects of the right to a constitutional complaint in Ukraine, the Czech Republic and Poland. The author examines the provisions of the Constitutions of the countries, mentioned above, special laws which regulate the right to a constitutional complaint of corresponding subjects, as well as the constitutional courts practice in each of the previously mentioned countries.

The study highlights not only a clear list, but also the essence of the subjects of the right to a constitutional complaint in Ukraine, the Czech Republic and Poland through the prism of judicial

practice. The author outlined main peculiarities of natural persons, legal entities, in particular legal entities of public law and the state, as well as local self-government bodies as subjects of the right to a constitutional complaint. A significant role is assigned to legal entities and local self-government bodies, because the legislation and judicial practice distinct greatly with regard to these categories of subjects of the right to a constitutional complaint that the legislation and judicial practice in the studied states differ the most. The right of public associations and individuals to file a constitutional complaint on behalf of other (third) persons is also being investigated. The issue of attorneys' participation in Ukraine, Poland and the Czech Republic both at the stage of preparing constitutional complaints and during court proceedings in each of these countries is revealed. As a result, appropriate proposals were made to improve domestic legislation concerning this issue.

Having studied the Czech and Polish approaches to the essence of subjects entitled to a constitutional complaint, the author identified problems and suggestions for improving the relevant legal regulation in Ukraine. In particular, amendments were proposed to Article 56 of the Law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine" regarding the definition of the more precise subjects list of the right to a constitutional complaint. Having carried out this comparative legal analysis, the author proposed instances when it is appropriate to grant legal entities of public law and local self-government bodies the right to file a constitutional complaint in Ukraine. The author also provides grounding in irrationality of granting such a right to state bodies in Ukraine because of state administration peculiarities.

Key words: constitutional complaint, foreign experience of constitutional proceedings, municipal constitutional complaint, constitutional complaint of legal entities, constitutional complaint of public organizations, advocacy in constitutional proceedings.

Постановка проблеми. Порівняльно-правове дослідження суб'єктів права на конституційну скаргу в Україні та європейській країнах-сусідах необхідне з огляду на те, що: 1) наразі відсутній вузький компаративний аналіз цього питання в українській правовій науці; 2) здійснення такого аналізу дає можливість виокремити найкращі практики, які доцільно перейняти для покращення функціонування інституту конституційної скарги в Україні; 3) євроінтеграційний курс України вимагає проведення відповідних досліджень.

Стан опрацювання цієї проблематики виявляється у дослідженнях теоретико-правових основ інституту конституційної скарги такими вченими: І.С. Щebetун, Т.В. Михайліною, М.М. Гульгаєм, О.В. Петришиним, А.Р. Крусян, Т.С. Подорожною, О.В. Білоскурською та інших. Деякі науковці досліджували окремі аспекти конституційного судочинства у зарубіжних країнах, зокрема суб'єктів права на конституційну скаргу у Німеччині, Польщі, Колумбії, Греції, Іспанії, Словенії, Грузії, Азербайджані, Угорщині, Латвії: К.Б. Айріян, Д. Хьоміг, О.В. Щербанюк, Т.О. Цимбалістий, Ю.Є. П'єцко.

Водночас вузький і глибокий компаративний аналіз суб'єктів права на конституційну скаргу в Україні, Чехії та Польщі через призму практики конституційних судів цих країн досі не проводився.

Метою статті є здійснення комплексного порівняльно-правового аналізу законодавства і судової практики щодо суб'єктів права на конституційну скаргу в Україні, Польщі та Чехії за для виокремлення того досвіду, який доцільно перейняти вітчизняному законодавцю, особливо з огляду на євроінтеграційний курс України.

Виклад основного матеріалу. Перелік суб'єктів права на конституційну скаргу різниться у кожній країні, що залежить від конституційного ладу та багатьох інших факторів.

Так, в Україні суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України. До суб'єктів права на конституційну скаргу в Україні не належать юридичні особи публічного права (стаття 56 Закону України «Про Конституційний Суд України») [1].

Тобто, конституційну скаргу в Україні можуть подавати як фізичні особи, так і юридичні особи, окрім юридичних осіб публічного права.

Для розуміння виключення, яке закріпив законодавець необхідно розкрити поняття «юридична особа публічного права». Це поняття означає тих осіб, які створюються розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування [2]. Це комунальні і державні підприємства, навчальні заклади, створені державою. Якщо говорити про комунальні підприємства, то це, наприклад, центри надання

первинної медико-санітарної допомоги, які утворені органами місцевого самоврядування, тобто місцеві лікарні. Із цього можемо зробити попередній висновок, що самі органи місцевого самоврядування не відносяться до юридичних осіб публічного права, оскільки утворюють їх.

Щодо органів місцевого самоврядування, то вони на мають права подавати конституційну скаргу. Так, суддя Конституційного Суду України Лемака В.В. виклав у своїй окремій думці стосовно Рішення від 22 червня 2022 року у справі № 6-р(П)/2022 позицію про те, що орган публічної влади (складова держави) не може бути носієм конституційних прав і свобод (відтак для їх захисту оскаржувати акти, ухвалені цією державою), оскільки сама держава не може бути одночасно і відповідальною за дотримання конституційних прав і свобод, і їх носієм (бенефіціаром) [3]. Такої ж думки дотримується і науковець Л.І. Летнянчин, який займається дослідженням проблем конституціоналізації правової системи України [4].

Водночас суб'єктами права на конституційну скаргу в Україні можуть бути також об'єднання громадян, інші неурядові організації (асоціації осіб) або будь-які інші групи осіб, які не формалізовані як юридичні особи. Наприклад, Рішенням від 7 квітня 2021 року № 1-р(П)/2021 Конституційний Суд України розглянув конституційну скаргу, подану спільно 33 особами (первісно її підписали 62 особи) [3].

Ми не можемо повністю погодитися із тим, що орган місцевого самоврядування не повинен бути суб'єктом права на конституційну скаргу, адже за своєю суттю такий орган є представницьким органом територіальної громади, тобто групи людей, права яких реалізуються органом місцевого самоврядування. Разом з тим, орган місцевого самоврядування в Україні є суб'єктом владних повноважень та не є носієм конституційних прав і свобод людини і громадянина, тому це питання є обгрунтовано дискусійним.

Формулювання, яке міститься у статті 56 Закону України «Про Конституційний Суд України», не дає підстав для однозначного і безсумнівного висновку про відсутність у органу місцевого самоврядування права на подання конституційної скарги, адже будь-яка місцева рада є юридичною особою за своєю організаційно-правовою формою і водночас не вважається юридичною особою публічного права (якщо застосовувати вузький підхід до тлумачення цього терміну).

Водночас ми вважаємо, що застосування терміну «юридичні особи публічного права» у статті 56 Закону України «Про Конституційний Суд України» є недосконалим, адже він залишає простір для неоднозначного тлумачення. На нашу думку, частину другу вказаної статті необхідно викласти у такій редакції, яка б чітко визначала, хто не має права подавати конституційну скаргу. Наприклад: «До суб'єктів права на конституційну скаргу в Україні не належать: державні органи, органи місцевого самоврядування [тут можуть бути виключення], юридичні особи, створені суб'єктами владних повноважень [також можуть бути виключення]». Адже і державні органи і органи місцевого самоврядування часто є сторонами судових процесів, в яких суди застосовують закони, які указані органи чи юридичні особи можуть вважати неконституційними, а тому їх право на подання конституційної скарги має бути чітко врегульоване.

Конституційну скаргу в Україні фізична особа має підписати особисто, а від імені юридичної особи – уповноважений представник. Жодних вимог щодо обов'язкової участі адвоката спеціальний закон не містить.

У Чехії, як і в Україні, правові підстави звернення до Конституційного Суду визначаються Законом про Конституційний Суд (мовою оригіналу: «Zákon o Ústavním soudu»), а саме §72 цього Закону. Проте перелік суб'єктів права на конституційну скаргу у Чехії дещо ширший. Так, до нього відносяться:

- фізичні та юридичні особи, які вважають порушеними свої фундаментальні й гарантовані Конституцією права в результаті ухвалення остаточного судового рішення у справі, в якій відповідна особа була стороною, внаслідок застосування судом закону або внаслідок іншого порушення з боку державного органу;
- представницький орган муніципалітету або вищого самоврядного регіону, якщо стверджується про порушення гарантованого права на самоврядування внаслідок незаконного посягання з боку держави [5].

Як бачимо, коло осіб, які мають право на конституційну скаргу в Чехії визначено досить широко. Подання конституційної скарги не пов'язане із громадянством і може здійснюватися також іноземцями. Щодо юридичних осіб, то права, які за своєю природою можуть бути застосовними до них, відповідно можуть бути предметом захисту за конституційною скаргою, наприклад право

власності. Не можуть захищатися такі права, які не властиві юридичній особі, як от право на життя, право не бути підданим катуванню тощо [6, с. 321].

Існують також особливі випадки, коли держава може подати конституційну скаргу, тоді вона зазвичай представлена деякими з її компетентних органів (так званими «організаційними одиницями держави»). Конституційний Суд Чехії надає таке право державі у випадках, коли вона займає рівну з іншими сторонами позицію, як правило, у сфері приватних відносин [7].

Крім того, Конституційний Суд Чехії у постанові від 11 травня 1999 року [8] зробив цікавий висновок щодо права громадської організації на подання конституційної скарги. Так, об'єднання громадян подало конституційну скаргу проти подорожчання цін на телефонний зв'язок. Хоча однією з головних його цілей є діяльність у сфері цивільного контролю над надання телекомунікаційних послуг, це не означає, що це громадське об'єднання може звернутися до Конституційного Суду для захисту індивідуальних інтересів своїх членів та, можливо, інших суб'єктів. Тому неможливо подати конституційну скаргу на користь третьої сторони або в інтересах захисту суспільних інтересів. Так званий *actio popularis* є недопустимим.

Цікавий підхід у правозастосовчій практиці Чехії до підстав подання конституційної скарги органами місцевого самоврядування.

Так, у пунктах «с» і «d» частини першої статті 87 Конституції Чеської Республіки визначено, що Конституційний Суд приймає рішення: (с) за конституційною скаргою органів місцевого самоврядування на незаконне втручання держави; (d) за конституційною скаргою на остаточне рішення та інше втручання органів державної влади в гарантовані Конституцією основні права і свободи людини і громадянина [9].

Викладені положення Конституції Чеської Республіки у правовій доктрині аналізуються так, що орган місцевого самоврядування є юридичною особою, а отже, може подавати «звичайні» конституційні скарги згідно пунктом «d» частини першої статті 87 Конституції як і будь-яка інша юридична особа, яка вважає, що її права і свободи, гарантовані Конституцією, були порушені. Якщо мова йде про втручання держави у право на самоврядування громади, то орган місцевого самоврядування обирає муніципальну конституційну скаргу, тобто посилається на пункт «с» вказаної норми. Таким чином, відповідний орган повинен перед поданням кожної скарги оцінити, про яке саме втручання з боку органів державної влади йдеться, і, відповідно, обрати правильний інструмент для захисту свого права [10].

Щодо представництва у конституційному провадженні, то згідно §30 Закону про Конституційний Суд фізичну або юридичну особу у Чехії повинен представляти адвокат. Державні органи, які представлені відповідними «організаційними одиницями» не мають обов'язку бути представленими адвокатом, але мають таке право.

Отже, між суб'єктами права на конституційну скаргу в Україні та Чехії є значні відмінності, які впливають із різних підходів до статусу кінцевого бенефіціара тих прав, які захищаються Конституційними Судами обох держав.

В Україні юридичні особи публічного права не є суб'єктами права на конституційну скаргу. Натомість у Чехії законодавство не виділяє юридичних осіб, які засновуються державними органами чи органами місцевого самоврядування серед інших суб'єктів права на конституційну скаргу. Більше того, у Чехії виокремлюється право представницьких органів муніципалітетів на подання муніципальної конституційної скарги поряд із «звичайною» і навіть можливість держави звернутися із конституційною скаргою у визначених випадках.

Отже, чеський підхід до визначення кола осіб, які мають право на конституційну скаргу є дуже широким у порівнянні з українським.

Щодо Польщі, то суб'єкти права на конституційну скаргу визначаються статтею 79 її Конституції, яка передбачає, що відповідно до принципів, визначених законом, кожен, чий конституційні свободи чи права були порушені, має право звернутися до Конституційного Трибуналу за винесенням висновку про відповідність Конституції закону чи іншого нормативного акту, на підставі якого суд або орган державного управління прийняв остаточне рішення щодо його свобод чи прав або щодо його обов'язків, зазначених у Конституції [11].

При цьому, звертаємо увагу, що термін «кожен» слід тлумачити широко і він стосується трьох категорій суб'єктів: фізичних осіб, юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Так, право подати конституційну скаргу у Польщі має кожна фізична особа, яка перебуває під владою Республіки Польща – йдеться не лише про громадян Польщі, а й про осіб без

громадянства (апатридів) та іноземців [12]. Винятком щодо іноземців є питання отримання ними притулку чи статусу біженця, щодо яких вони не мають права подавати конституційні скарги [13].

Артур Білгорайський (Artur Biłgorajski) [12] у контексті широкого тлумачення права «кожного» на подачу конституційної скарги і посилаючись на рішення Конституційного Трибуналу від 24 січня 2001 року SK 30/99, виокремив цікаву особливість. Так, у Польщі особа не може подати конституційну скаргу від імені третьої сторони. Однак Конституційний Трибунал у вказаному рішенні визнав допустимим і виправданим подання подружжям конституційної скарги за умови, що оскаржуване положення було застосовано до одного з них як до платника податків, а до іншого як до чоловіка/дружини платника податків [14].

Право на подання конституційної скарги у Польщі також може бути надано юридичним особам приватного права, але лише в тій мірі, в якій їхня діяльність є вираженням реалізації певної свободи чи конституційного права: свободи економічної діяльності, права на суд, права власності або на відшкодування шкоди [12].

Щодо органів державної влади та інших суб'єктів владних повноважень, в тому числі органів місцевого самоврядування, то вони у Польщі не мають права подавати конституційну скаргу. Так, Артур Білгорайський (Artur Biłgorajski) вважає, що вищезазначені суб'єкти за своєю природою є не стільки бенефіціарами прав, що випливають із індивідуальних свобод і конституційних прав, наданих приватним суб'єктам, скільки одержувачами зобов'язань, пов'язаних із реалізацією прав інших суб'єктів [12].

Як бачимо вказівка у Конституції Польщі на те, що із конституційною скаргою може звернутися кожен, чий права чи свободи були порушені, насправді не є абсолютним правом „кожного”.

Якщо порівнювати виключення, яке міститься у статті 56 Закону України «Про Конституційний Суд України», щодо неможливості подання конституційної скарги юридичними особами публічного права із польською практикою щодо таких же юридичних осіб, то можна побачити певну схожість в українському та польському підходах до права цієї категорії юридичних осіб на подачу конституційної скарги.

Так, у Рішенні Конституційного Трибуналу від 18 грудня 2013 року (ідентифікатор: POL-2014-1-002, Ts 13/12) [15] суд досліджував питання про те, чи має право юридична особа публічного права подавати конституційну скаргу і за яких умов. У вказаній справі конституційну скаргу подало Товариство з обмеженою відповідальністю «Аеропорт Szczecin-Goleniów», власниками якого були державне підприємство «Аеропорти» (більша частина акцій), міста Szczecin і Goleniów, а також Західнопоморське воєводство («воєводство» – назва адміністративно-територіальної одиниці у Польщі).

Тож, Конституційний Трибунал Польщі зробив висновок, що юридичні особи публічного права не можуть розглядатися як бенефіціари конституційних прав і свобод, а отже, вони не мають активної легітимності подавати конституційну скаргу, коли: по-перше, вони діють як суб'єкти, які демонструють характеристики державної влади; і, по-друге, коли оскаржуваний акт стосується їх як суб'єктів владних повноважень, які підпорядковуються державі.

Водночас, Конституційний Трибунал зазначив, що юридичні особи публічного права можуть реалізовувати конституційні права і вдаватися до засобів захисту, пов'язаних з ними, коли вони перебувають у такому самому становищі, як і інші фізичні та юридичні особи. Зазначена потенційна можливість бути суб'єктом права на конституційну скаргу у кожному випадку підлягає перевірці Трибуналом [15].

З викладеного висновується, що у Польщі юридичні особи публічного права можуть бути суб'єктами права на конституційну скаргу, якщо вона подана з метою захист таких же конституційних прав і свобод, якими володіють фізичні особи або юридичні особи приватного права або так звані «змішані» юридичні особи. Це, наприклад, стосується права на справедливий суд, складовою якого може бути право на відшкодування судових витрат, в контексті чого і зробив відповідний висновок Конституційний Трибунал Польщі у досліджуваному Рішенні від 18 грудня 2013 року. Відповідна практика Конституційного Трибуналу у цьому питанні є послідовною і сталою.

Щодо органів місцевого самоврядування як суб'єктів права на конституційну скаргу, то практика Конституційного Трибуналу у цьому питанні однозначна.

Конституційний Трибунал у постанові від 12 жовтня 2004 року зробив висновок, що допустимість паралельного використання органами місцевого самоврядування інституту конституційної скарги з метою захисту свого публічно-правового статусу підриває ratio legis цього інституту

[16]. Яскравим прикладом є випадок Супрасльської комуни – у травні 2007 року Конституційний Трибунал припинив провадження, розпочате за скаргою Комуни Супрасль, яку, за висновком суду, вона не мала права подавати у майновій справі, порушеній через претензії Польської Автокефальної Православної Церкви [17].

Не дивлячись на викладену позицію Конституційного Трибуналу, серед польських науковців існує цілком раціональна і обґрунтована дискусія стосовно можливості у визначених випадках все ж встановити право органів місцевого самоврядування на подання конституційної скарги. Так, ми погоджуємося із думками Ганни Хмелярж-Грохаль (Anna Chmielarz-Grochal) та Єви Лентовської (Ewa Łętowska) про те, що у разі порушення права власності комуни можна стверджувати про порушення загальної конституційної гарантії рівності.

У Польщі є також особливості щодо того, хто може підготувати конституційну скаргу для суб'єкта права на її подання. Так, відповідну скаргу для скаржника може підготувати лише адвокат або юрисконсульт. Самостійно її може підготувати суддя, прокурор, нотаріус, професор, габілітований доктор юридичних наук (особа з науковим ступенем, якому відповідає український ступінь доктора наук, яка водночас має право на заняття професорської посади). Якщо скаржник через свій матеріальний стан не може оплатити витрати на підготовку конституційної скарги адвокатом чи юрисконсультом, він має право просити суд призначити йому захисника чи юрисконсульта. Таку заяву слід подати до районного суду за місцем проживання скаржника [13].

Висновки.

1. Коло суб'єктів права на конституційну скаргу у Польщі та Чехії ширше, ніж в Україні. У Польській Республіці із конституційною скаргою, крім фізичних осіб, також можуть звернутися юридичні особи публічного права за умови, якщо вони звертаються за захистом тих прав, які не пов'язані безпосередньо з їх владно-управлінськими функціями. Однак, органи місцевого самоврядування у Польщі не мають права на конституційну скаргу.

За своїм змістом, а не формулюванням, найширше коло суб'єктів права на конституційну скаргу – у Чеській республіці, оскільки крім фізичних осіб, право на конституційну скаргу у деяких випадках має навіть держава в особі відповідних «організаційних одиниць», а також органи місцевого самоврядування, які можуть подавати як «звичайну» конституційну скаргу, так і муніципальну.

2. На нашу думку, частину другу статті 56 Закону України «Про Конституційний Суд України» необхідно доопрацювати шляхом чіткого визначення наявності або відсутності у державних органів та органів місцевого самоврядування права на подачу конституційної скарги.

3. Вважаємо за доцільне включити до суб'єктів права на конституційну скаргу органи місцевого самоврядування, якщо скарга подається у справі про захист права власності територіальної громади. У цьому питанні варто погодитися із досвідом Польщі в тому, що органи місцевого самоврядування за своєю природою є не стільки бенефіціарами прав, що впливають із індивідуальних свобод і конституційних прав, наданих приватним суб'єктам, скільки одержувачами зобов'язань, пов'язаних із реалізацією прав інших суб'єктів. Разом з тим, Україна забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності, це конституційне право (стаття 13 Основного Закону України), яке закріплене у розділі «Загальні засади», а не в розділі «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», а отже орган місцевого самоврядування, на нашу думку, має бути суб'єктом права на конституційну скаргу у спорах про захист права власності територіальної громади;

4. Необхідно включити до переліку суб'єктів права на конституційну скаргу юридичних осіб публічного права, якщо скарга подається у спорах про захист їх права власності. Ця пропозиція так само впливає із конституційного принципу рівності усіх суб'єктів права власності.

5. Вважаємо за недоцільне надавати право на подання конституційної скарги державі, тобто державним органам (як у Чехії), адже є високі ризики того, що українська система управління буде зловживати цим правом. Такий висновок робимо з огляду на досвід розгляду українськими судами протягом 2012-2013 років тисяч абсолютно безпідставних апеляційних скарг територіальних органів Пенсійного фонду України у справах про виплати «дітям війни» і особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Такі особи мали право на відповідні виплати, проте Пенсійний фонд України подавав тисячі безпідставних скарг, щоб затягнути процес цих виплат. В результаті суди апеляційної інстанції по всій країні були непомірно завантажені роботою, яка не мала жодного сенсу, на що витрачався цінний трудовий ресурс і бюджетні кошти.

6. У Чехії та Польщі обов'язкове представництво адвоката у конституційному судочинстві. Натомість в Україні такого обов'язку немає. Більше того, український адвокат навіть не може підписати конституційну

скаргу в інтересах фізичної особи. Такий підхід вважаємо не виправданим, оскільки підготовка конституційної скарги є складним завданням навіть для адвоката. Тому вважаємо, що адвокат, який підготував для особи конституційну скаргу, повинен принаймні мати право її підписати. Щодо обов'язкової участі адвоката у самому процесі, то вважаємо, що наразі це може вважатися порушенням права на доступ до суду. Проте у майбутньому, після завершення воєнного стану в Україні, до питання обов'язкової участі адвоката у конституційному судочинстві необхідно повернутися, перейнявши у цьому досвід Польщі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. Дата оновлення: 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19/ed20230331#Text> (дата звернення: 06.03.2024).
2. Про порядок утворення юридичних осіб публічного права та затвердження їх статутів (положень): Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 14.09.2004 № 6284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6284563-04#Text> (дата звернення: 06.03.2024).
3. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Акціонерного товариства „Державний ощадний банк України” щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису першого речення частини першої статті 1050 Цивільного кодексу України від 22 червня 2022 року № 6-р(П)/2022: від 22.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb06d710-22#Text> (дата звернення: 06.03.2024).
4. Конституційна скарга, як самостійний інструмент захисту конституційних прав: матеріали експертної бесіди від 16.07.2020. URL: <https://pravokator.club/news/konstytutsijna-skarga-yak-samostijnyj-instrument-zahystu-konstytutsijnyh-prav/> (дата звернення 06.03.2024).
5. Constitutional Court Act: від 16.06.1993. Дата оновлення: 12.12.2023. URL: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Constitutional_Court_Act_2024.pdf (дата звернення: 05.03.2024).
6. Zákon o Ústavním soudu komentář: Book / E. Wagnerová et al. Praha: ASPI, 2007. 624 p.
7. Antoš M. Constitutional Complaint and Its Limits in the Czech Republic. *Academia*. URL: https://www.academia.edu/64249670/Constitutional_Complaint_and_Its_Limits_in_the_Czech_Republic?uc-sb-sw=13000402 (дата звернення: 09.04.2024).
8. Usnesení Ústavního soudu ze dne 11.05.1999. №I. ÚS 74/99. URL: <https://www.aspi.cz/products/lawText/4/33222/1/2> (дата звернення: 09.04.2024).
9. Ústava České republiky ze dne 16.12.1992. URL: <https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html> (дата звернення: 09.04.2024).
10. Bujáček J. Ochrana práva na samosprávu a tzv. komunální ústavní stížnost: Diplomová práce. Brno, 2020. 71 p. URL: https://is.muni.cz/th/w3uds/BUJACEK_DP_Ochrana_prava_na_samospravu_a_tzv_komunalni_ustavni_stiznost.pdf. (дата звернення: 09.04.2024).
11. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: від 02.04.1997. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (дата звернення: 06.03.2024).
12. Biłgorajski A. Skarga konstytucyjna. *Edukacja Prawnicza*. 2012. No. 4 (133). URL: <https://www.edukacjaprawnicza.pl/skarga-konstytucyjna/> (дата звернення: 08.04.2024).
13. Sąd Okręgowy w Poznaniu: Skarga konstytucyjna. URL: <https://poznan.so.gov.pl/skarga-konstytucyjna,m,mg,3,82,311> (дата звернення: 08.04.2024).
14. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24.04.2001 № SK 30/99. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20010070063> (дата звернення: 09.04.2024).
15. The Constitutional Tribunal: Decision of 18.12.2013 № Ts 13/12. URL: <https://codices.coe.int/codices/documents/fulltext/6851BAFC-3435-486B-51B0-08DC225DC81B> (дата звернення: 06.03.2024).
16. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12.10.2004 № Ts 35/04. URL: <https://www.saos.org.pl/judgments/106844> (дата звернення: 09.04.2024).
17. Chmielarz-Grochal A. Zdolność skargowa gminy w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym. Aktualne problemy samorządu terytorialnego po 25 latach jego istnienia: Book. Łódź, 2016. P. 119–139. URL: <https://dspace.uni.lodz.pl:8443/xmlui/bitstream/handle/11089/32250/119-140-chmielarz.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 09.04.2024).